

УДК 378.147:[37.011.3-051:796]:37.091.31-059.1

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi51.338>

Алексєєв О. О.,
orcid.org/0000-0002-6950-4413

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ

У статті проаналізовано питання конкретизації методологічних підходів у контексті професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями. Узагальнено, що методологія педагогічних досліджень розвивається з урахуванням і практичним застосуванням наукових підходів, що складають основу теорії педагогіки та сприяють розвитку й оновленню змісту освіти. Установлено, що сприйняття, засвоєння і використання засадничих основ методології освіти та педагогіки у процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями дасть змогу викладачам і студентам поєднувати розуміння і пояснення структури освіти та освітньої діяльності зі структурою буття конкретної людини; прогнозувати сучасні напрями розвитку системи фізкультурної освіти в загальноосвітній школі; здійснювати проектування й організацію освітнього процесу у вищій школі з метою розроблення, апробації, впровадження й удосконалення експериментальної системи на засадах реалізації окреслених методологічних підходів. Базуючись на власному досвіді професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, апелюючи до напрацювань сучасних дослідників, котрі вивчали різноманітні аспекти підготовки студентів за спеціальностями 014.11 Середня освіта (Фізична культура) та 017 Фізична культура і спорт, визначено методологічні підходи, які відображають специфіку реалізації завдань дослідно-експериментальної роботи. До загальнонаукових методологічних підходів віднесено системний, синергетичний, діяльнісний, діалектичний, гуманістичний, процесуальний, компетентнісний, структурний. До конкретно-наукових методологічних платформ вивчення особливостей професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями віднесено: аксіологічний, акмеологічний, особистісний, нормативний, суб'єктний, контекстний.

Ключові слова: методологічні підходи, професійна підготовка, фізична культура, майбутні вчителі, учні, індивідуальна робота.

Постановка проблеми. Різнобічні напрями експериментально-дослідної роботи потребують урахування засадничих методологічних підходів до дієвого розв'язання наукових проблем. Актуальність цілеспрямованої професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями зумовлює потребу конкретизації та поглибленого аналізу методологічних підходів до розв'язання означеної проблеми. Адже об'єктивність здобутого знання залежить передусім від вибору методології дослідження, а успішність розв'язання будь-якого дослідницького завдання визначається якістю методологічного та методичного обґрунтування стратегії і тактики її реалізації.

Аналіз досліджень. У контексті розвитку педагогічної науки дослідники визначають методологію як систему «знань про вихідні положеннях, структуру педагогічної теорії, принципи і способи добування знань, що відображають: а) педагогічну дійсність; б) етапність діяльності в напрямі здобуття таких знань; в) специфічні особливості програм спеціальних експериментальних досліджень

і методів оцінки їх якості» [2, с. 15–16]. Сучасні науковці (В. Вихрущ, С. Гончаренко, А. Новіков, О. Отич, В. Приходько та ін.). розглядають методологію педагогічних досліджень як основу наукової розвідки, як сукупність теоретичних положень про пізнання і перетворення дійсності в галузі педагогіки. Так, виокремлюючи науково-методологічні підходи до професійної підготовки сучасного фахівця з фізичного виховання та спорту, Н. Белікова [1] бере за основу розуміння методології як учення про метод наукового пізнання і перетворення світу, що є основою дослідження будь-якої наукової сфери [1, с. 91]. На думку О. Отич, методологія педагогіки у функціональному розрізі виконує дві важливих ролі: регулятивну та нормативну [4, с. 41]. Відтак, методологічні підходи до професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями доцільно розглядати як сукупність і послідовність певних видів діяльності (нормативна методологія дослідження), й описів фактично виконаної діяльності (дескриптивна методологія наукової розвідки). В обох випадках основною функцією такого знання визначено внутрішню організацію та регуляцію процесу пізнання та перетворення досліджуваного педагогічного явища.

Мета статті полягає в конкретизації основних методологічних підходів у процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями.

Виклад основного матеріалу. Методологія педагогічних досліджень розвивається не тільки на основі дотримання загальних принципів, а й потребує характеристики наукових підходів і методів, що складають основу теорії педагогіки. Важливим є практичне застосування означених методологічних основ у розвитку й оновленні змісту освіти [3, с. 14]. На думку В. Загвязинського, методологію педагогіки доцільно розглядати як «вчення про педагогічне знання та процес його добування, тобто педагогічне пізнання» [там само, с. 8–9]. Науковець пропонує структурувати методологію педагогіки на окремі складники:

- 1) «вчення про структуру і функції педагогічного знання, в тому числі про педагогічну проблематику;
- 2) вихідні, ключові, фундаментальні, філософські, загальнонаукові та педагогічні положення (теорії, концепції, гіпотези), що мають методологічний сенс;
- 3) вчення про методи педагогічного пізнання (методологія у вузькому сенсі слова)» [там само, с. 10].

Відтак розуміння методології педагогіки доречно паралелізувати з розглядом методології освітньої діяльності, що передбачає реалізацію наукових підходів до розвитку особистості (як учнів чи студентів, так і самих учителів і викладачів), маючи в перспективі вдосконалення чи осучаснення певної освітньої системи. Такий напрям мислєдіяльності може бути чітко визначеним орієнтиром професійної діяльності фахівців педагогічної сфери, що дає змогу компетентним педагогам організувати і виконувати професійні функції в нових нестандартних ситуаціях. Таким чином, сприйняття, засвоєння і використання засадничих основ методології освіти та педагогіки у процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями дасть змогу викладачам і студентам здійснювати такі види роботи:

- поєднувати розуміння і пояснення сутності, структури освіти та освітньої діяльності зі структурою буття людини зокрема;
- прогнозувати сучасні напрями розвитку системи фізкультурної освіти у загальноосвітній школі;
- здійснювати проектування й організацію освітнього процесу в ЗВО з метою розроблення, апробації, упровадження й удосконалення авторської експериментальної системи на засадах реалізації окреслених методологічних підходів.

Адже осмислення методологічних проблем і визначення шляхів їхнього вирішення відбувається на основі реалізації певного *методологічного підходу* [6, с. 25]. Ми погоджуємося з думкою В. Сікори [5], який характеризує *методологічний підхід* в освіті та педагогіці як систему принципів і методів вивчення, проектування й організації освітнього процесу. Такий процес формується на основі поєднання знання про закономірності і закони взаємодії його складників, що сприяє поглибленому вивченню певного явища/процесу [там само, с. 201]. Доречним у такому контексті є уточнення поняття «підхід», який розглядаємо як теоретичне підґрунтя для більш конкретних методологічних приписів і розуміємо в таких контекстах:

- коли наукова проблема ще не може бути розв’язана чіткими методами і дослідник шукає шляхи її розв’язання;
- підхід припускає альтернативи розв’язання проблеми шляхом синтезуючого використання інших підходів;
- підхід об’єднує сукупність методів, містить теоретичні тези, поняття, принципи, що є його ядром [7, с. 83].

Відтак у процесі дослідження логіку розгортання професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями розглядаємо з урахуванням методологічних засад кількох наукових підходів.

Дослідницька стратегія добору методологічних конструкцій у нашій науковій розвідці базувалася на необхідності дотримання цілісності, інтегративності, системності, структурованості, комплексності нових знань про досліджуваний процес. Базуючись на власному досвіді професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, апелюючи до напрацювань сучасних дослідників, котрі вивчали різноманітні аспекти фахової підготовки студентів, які здобувають вищу освіту в галузі освітньої діяльності за спеціальностями 014.11 Середня освіта (Фізична культура) та 017 Фізична культура і спорт, визначено комплекс загальнонаукових методологічних підходів. Вони відображають специфіку реалізації завдань дослідно-експериментальної роботи. До загальнонаукових методологічних підходів віднесено: системний, синергетичний, діяльнісний, діалектичний, гуманістичний, процесуальний, компетентнісний, структурний підходи. До конкретно-наукових методологічних платформ вивчення особливостей професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями віднесено: аксіологічний, акмеологічний, особистісний, нормативний, суб’єктний, контекстний. Розглянемо сутність деяких з означених методологічних підходів.

Системний підхід зорієнтовує науковця-експериментатора, викладача і студентів на розкриття цілісності об’єкта дослідження. Необхідним є й урахування процесів, які забезпечують функціонування як досліджуваного об’єкта, так і зв’язків між його структурними складниками, що в сукупності й органічному поєднанні відображає систему як складну цілісність. Як відзначають дослідники, реалізація системного підходу в процесі наукового педагогічного дослідження сприяє адекватній постановці проблеми і виробленні ефективної стратегії її вивчення [2, с. 37]. Відзначимо, що використання системного підходу дало змогу спроектувати авторську експериментальну систему професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями.

Оскільки об’єкт педагогічного дослідження розглядався у взаємозв’язку всіх його складників, відтак використовувалися три типи системного аналізу: системно-структурний; системно-функціональний; системно-динамічний.

Позаяк авторська система професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями є відкритою, динамічною цілісністю, що реагує на зовнішні та внутрішні чинники, регулюється не лише

внутрішніми структурно-якісними зв'язками її складників, але й корелює із зовнішнім середовищем – метасистемою (тут – системою вищої педагогічної освіти України) і здатна до самоорганізації, відтак важливим методологічним підходом обрано *синергетичний*. Адже розрізнені складники певної системи, будучи об'єднаними в систему, знаходять нову властивість – синергію, тобто здатність породжувати якість, недоступну кожному з них окремо. Передбачалося, що оптимальне поєднання традиційних та інноваційних педагогічних форм, методів, засобів організації освітньої діяльності майбутніх учителів фізичної культури в контексті досліджуваної проблеми сприятиме формуванню готовності студентів до організації індивідуальної роботи з учнями. Синергетична самоорганізація системи слугує джерелом виникнення якісно нових і складніших структур у розвитку її суб'єктів, у їхній діяльності, що актуалізує поглиблене вивчення й використання в дослідженні *діяльнісного* підходу.

Використання діяльнісного підходу як методологічного орієнтира спрямовувалося в сучасних дослідженнях на вивчення різних аспектів професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури: до формування готовності до професійної діяльності, до фахової самореалізації в оздоровлювальній діяльності; до позакласної та позашкільної оздоровлювально-виховної роботи; до педагогічної творчості; тренерської діяльності в ігрових видах спорту та ін. Враховувалося, що практична професійно зорієнтована діяльність сприятиме опануванню майбутніми вчителями фізичної культури необхідних умінь, способів дій для організації безпечної індивідуальної роботи з учнями. За таких умов студенти мали змогу виявити свої творчі здібності, здатність до інноваційної діяльності та креативність мислення. Тому сутність реалізації діяльнісного підходу полягала в організації освітньої діяльності таким чином, щоб спрямувати студентів до вияву самостійної активності у вирішенні спроектованих педагогічних колізій.

Використання *особистісно орієнтованого* підходу в контексті анонсованого дослідження спрямовувалося на виявлення індивідуальності кожного студента, професійного становлення майбутнього вчителя фізичної культури тощо. Використання особистісно орієнтованого підходу в межах реалізації завдань нашої наукової розвідки відбувалося на основі дотримання низки своєрідних положень:

- 1) створення в освітньому процесі ЗВО комфортних умов для самореалізації та самовдосконалення особистості;
- 2) ініціювання організації професійно зорієнтованих колізійних ситуацій успіху, свободи вибору, діалогу, рефлексії, змагальності, мислєдіяльності, творчого пошуку в процесі навчання студентів;
- 3) використання розвивального потенціалу освітнього середовища педагогічного ЗВО для творчого збагачення суб'єктного досвіду студентів організації індивідуальної роботи з учнями;
- 4) вироблення особистісного сенсу до опанування теорією та методикою організації індивідуальної роботи зі школярами, особистісної позиції, індивідуального стилю і манери професійної педагогічної поведінки;
- 5) організація взаємодії студентів і викладачів на засадах рівноправного партнерства тощо.

Використаний у дослідженні *суб'єктний підхід* дає можливість інтерпретувати результат реалізації досліджуваної системи як перехід до ефективного стилю педагогічної діяльності в напрямі реалізації індивідуального та диференційованого підходів у фізичному вихованні школярів.

Зважаючи на той факт, що професійна діяльність учителів фізичної культури апелює до використання надбань світової та вітчизняної культури здоров'я, здорового способу життя, фізичної активності до низки конкретно-наукових концептуальних

орієнтирів дослідження віднесено *культурологічний підхід*. Означений методологічний підхід спрямовувався не стільки на розширення індивідуальної педагогічної культури студентів, скільки дає змогу здобувачам освіти усвідомити інтеграційну сутність фізичної культури в цілому, збагатити знання про єдність біологічного та соціального складників людини, усвідомити необхідність поетапної гуманізації та індивідуалізації процесу ФВ школярів у ЗЗСО. Враховано думку Б.Шияна, що реалізація культурологічного підходу в умовах вищої школи дає змогу об'єднати професійні та особистісні компоненти розвитку студентів [8, с. 12]. Використання культурологічного підходу в контексті дослідження детермінувало зорієнтованість системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями на розвиток студента як суб'єкта педагогічної та фізичної культури. Таким чином, з позиції культурологічного підходу професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури розглядалась як освітній процес, у якому зміст освіти будується відповідно до змісту та цінностей сучасної культури фізичного виховання учнів.

До конкретно-наукових платформ дослідження віднесено *аксіологічний підхід*, що дає змогу організовувати професійно-педагогічну підготовку майбутніх учителів фізичної культури з метою розвитку загальнокультурних, професійних та особистісних цінностей як усвідомлених смислових утворень, що формують ставлення людини до різних сфер життєдіяльності (особистої, професійної, соціальної), з урахуванням культурних ідеалів сучасної освіти та формування аксіологічних настанов до здорового способу життя тощо.

Аксіологічний підхід у контексті розроблення досліджуваної системи спрямовувався на розвиток ціннісної свідомості студентів, оволодіння педагогічними цінностями, формування системи їхніх професійно-ціннісних орієнтацій, що стосуються гуманізації та індивідуалізації фізичного виховання учнів і виявляються в усвідомленому мотиваційно-ціннісному ставленні до кожного учня. Зазначимо, що реалізація аксіологічного підходу спрямовувалася на формування у свідомості студентів таких інтегральних цінностей фізичної культури:

– ідеал фізичного розвитку, фізичної досконалості особистості (здоров'я, соматичний вигляд, функціональний стан і фізична підготовленість, рухові вміння, навички та ін.);

– цінності, пов'язані із соціально-психологічними особливостями особистості (соціальне визнання, самоактуалізація, риси характеру, прояв вольових якостей, «м'язова радість» та ін.);

– духовні цінності, які виявляються в перетворювальній, пізнавальній, комунікативній та інших видах діяльності.

У такому контексті вважаємо, що професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями, заснована на ідеях аксіологічного підходу, сприяла вирішенню актуальних завдань сучасної фізкультурно-педагогічної освіти, пов'язаних з розвитком системи освітніх і професійних цінностей студентів, а саме:

– усвідомлення соціальної та особистісної значущості професії вчителя фізичної культури, її гуманістичної місії та розуміння власного ставлення до базових ціннісних установок і рушійних мотивів професійного становлення;

– формування поведінкових і професійно-етичних норм, уявлень і понять, властивих фізкультурно-педагогічній діяльності вчителю фізичної культури в школі, що регламентують професійну діяльність, у тому числі той її аспект, що стосується організації індивідуальної роботи учнів;

– становлення і розвиток індивідуального ціннісного досвіду майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями для реалізації професійних стратегій фізичного виховання підростаючого покоління та ін.

У презентованій науковій розвідці застосування аксіологічного підходу опиралося на ключові положення акмеологічної парадигми. Специфіка впровадження акмеологічного підходу в контексті дослідження полягала в забезпеченні професійної мотивації студентів; стимулюванні вияву творчого потенціалу здобувачів освіти під час вирішення колізійних авторських проблемних завдань з метою збагачення досвіду використання індивідуальних і диференційованих форм фізичного виховання школярів; інтенсифікації освітнього процесу в напрямі використання глибинних особистісних ресурсів студентів для досягнення успіху в майбутній професійній діяльності.

Висновки. Отже, методологія дослідження професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями відбивається в загальнонауковому та конкретно-науковому рівнях знання. Обмежений обсяг наукової статті не дає змоги розкрити зміст усіх означених методологічних підходів. Реалізація окреслених методологічних підходів передбачає вибір оптимального методичного і технологічного забезпечення, тому важливим аспектом розширення меж дослідно-експериментальної роботи вважаємо використання технологічного методологічного підходу.

Таке розуміння дає змогу окреслити перспективи подальших наукових досліджень – розробити методичне наповнення для ефективної реалізації наукових підходів різних рівнів з метою оптимізації професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями. Відтак видається доцільним презентувати та обґрунтувати зміст та особливості застосування методичного забезпечення в наступних публікаціях.

Список використаних джерел:

1. Белікова Н. О. Сучасні тенденції професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту. *Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка*. 2013. Вип. 112. Т. 2. С. 52–56.
2. Вихрущ В. О., Козловський Ю. М., Ковальчук Л. І. Основи наукових досліджень у галузі педагогіки: підручник. Тернопіль: Крок, 2017. 340 с.
3. Загвязинский В. И. Методология и методы психолого-педагогического исследования. М.: Издательский центр «Академия», 2003. 208 с.
4. Отич О. М. Методологічні принципи наукового дослідження. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2010. Вип. 76. С. 41–43.
5. Сікора В. В. Формування інтерактивної компетентності майбутніх учителів фізичної культури в освітньому процесі закладів вищої освіти: дис. ... д-ра філософії: 01 освіта/педагогіка. Харків, 2021. 294 с.
6. Советов Б. Я., Яковлев С. А. Моделирование систем: учебник для акад. Бакалавриата. 7-е изд. Москва: Изд-во Юрайт, 2019. 343 с.
7. Худякова Н. Д. О структуре философии современного образования. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2017. № 11. С. 79–86.
8. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Тернопіль: Навчальна книга: Богдан, 2019. 272 с.

References:

1. Bielikova, N. O. (2013). Suchasni tendentsii profesiinoi pidhotovky maibutnix fakhivtsiv z fizychnoho vykhovannia ta sportu [Modern tendencies of vocational training of future physical specialists in physical education and sport]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. T. H. Shevchenka*, 12 (2), 52–56 [in Ukrainian].

2. Vykhruhshch, V. O., Kozlovskiy, Yu. M., & Kovalchuk, L. I. (2017). *Osnovy naukovykh doslidzhen u haluzi pedahohiky* [Fundamentals of scientific studies in the field of pedagogy]. Ternopil: Krok [in Ukrainian].
3. Zagviazinskii, V. I. (2003). *Metodologiya i metody psikhologo-pedagogicheskogo issledovaniia* [Methodology and methods of psychological and pedagogical research]. Moskva: Izdatelskii tcentr «Akademiia» [in Russian].
4. Otych, O. M. (2010). Metodolohichni pryntsypy naukovoho doslidzhennia [Methodological principles of scientific research]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky*, 76, 41–43 [in Ukrainian].
5. Sikora, V. V. (2021). *Formuvannia interaktyvnoi kompetentnosti maibytnikh uchyteliv fizychnoi kultury v osvithnomu protsesi zakladiv vyshchoi osvity* [Interactive competence development for physical training future teachers in the learning process at higher educational institutions]. (Doctor's thesis). H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Kharkiv [in Ukrainian].
6. Sovetov, B. Ya., & Yakovlev, S. A. (2019). *Modelirovanie sistem* [Systems modelling]. Moskva: Izd-vo Yurayt [in Russian].
7. Khudiakova, N. D. (2017). O structure filosofii sovremennogo obrazovaniia [On the structure of philosophy of modern education]. *Vestnik Cheliabinskogo gosudarstvennogo universiteta*, 11, 79–86 [in Russian].
8. Shyian, B. M. (2019). *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia shkolariv* [Theory and methods of physical education of schoolchildren]. Ternopil: Navchalna knyha: Bohdan [in Ukrainian].

Aliksieiev O. O.,
orcid.org/0000-0002-6950-4413

METHODOLOGY OF RESEARCHING VOCATIONAL TRAINING OF FUTURE PHYSICAL TRAINING TEACHERS FOR ORGANIZING INDIVIDUAL WORK WITH PUPILS

The article analyses the problem of concretization of methodological approaches in the context of vocational training of future physical training teachers for organizing individual work with pupils. It has been generalized that methodology of pedagogical investigations develops by taking into account practical applications of scientific approaches, which are the basis of theory of pedagogy and contribute to the development and renewal of educational content. It has been found that perception, assimilation and use of the basic foundations of the methodology of education and pedagogy in the process of vocational training of future physical training teachers for organizing individual work with pupils will give for lecturers and students an opportunity to join understanding and explaining of the structure of education and educational activities with the structure of being a specific person; to predict modern directions of development of the system of physical training education in the secondary school; to provide modelling and organization of educational process in high school in order to develop, test, introduce and improve experimental system on the basis of principles of realization of the described methodological approaches. Based on own experience of vocational training of future physical training teachers, appealing for achievements of modern scholars, who studied various aspects of training students on specialities 014.11 Secondary education (Physical Training) and 017 Physical Training and Sport, the methodological approaches have been identified, that reflect the specifics of implementation of tasks of research and experimental work. General scientific methodological approaches include system, synergetic, active, dialectical, humanistic, procedural, competence and structural approaches. Concrete scientific methodological platforms of studying the features of vocational training of future physical training teachers for organizing individual work with pupils are: axiological, acmeological, personal, normative, subject and contextual.

Key words: methodological approaches, vocational training, physical training, future teachers, pupils, individual work.

Дата надходження статті: 17.12.2021 р.
Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Миронова С. П.